

УДК 347.96:37(477)

НОВІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Кагановська Т. Є.,

доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
Заслужений юрист України

Анотація: у статті наголошено на важливій ролі юриста у сучасному суспільстві; зазначено, що на юридичний фах існує стійкий попит та невідомі популярність; вказано на існуючі у юридичній освіті проблеми та проаналізовано окремі реформаторські пропозиції щодо вдосконалення юридичної освіти в Україні.

Ключові слова: юрист, юридична освіта, вища юридична освіта, концепція, право, професійна діяльність юриста, закон.

Аннотация: в статье отмечена важная роль юриста в современном обществе; указано, что на юридическую специальность существует устойчивый спрос и неподдельная популярность; обращено внимание на существующие в юридическом образовании проблемы и проанализированы отдельные реформаторские предложения по совершенствованию юридического образования в Украине.

Ключевые слова: юрист, юридическое образование, высшее юридическое образование, концепция, право, профессиональная деятельность юриста, закон.

Annotation: the article highlights the important role of a lawyer in modern society; it is pointed out that there is a steady demand for the legal profession and genuine popularity; attention is paid to the problems existing in the legal education and analyzed some reform proposals for the improvement of legal education in Ukraine.

Key words: lawyer, legal education, higher legal education, concept, law, professional activities of a lawyer, law.

Роль юриста в сучасному суспільстві неоспорима. Свого часу, коли було утворено незалежну державу Україну, на юридичну освіту поклалися великі сподівання, адже постала необхідність розбудови української державності. Проте сьогодні існує чимало проблем у цій сфері. Насамперед, слід зазначити, що утворилася парадоксальна ситуація: з одного боку – юридичний фах користується популярністю та попитом, разом з тим, ринок юридичної освіти рясніє пропозиціями, а з іншого боку – на відміну від більшості професій, процес освоєння юридичного фаху немає жодних державних стандартів, не регулюється законодавчо (окрім Закону України «Про вищу освіту», загального для всіх), не регламентується концептуально й іде врозрід з юридичною практикою.

Майже 27 років позаду. Що ж кардинально нового було запроваджено у юридичній сфері?!

Отже, з розвитком незалежності і потребою фахівців-юристів у суспільстві збільшилася кількість навчальних закладів, які почали навчати юридичній професії. Це *мінус* (тут і далі виділення наше – Т.К.), адже навчальні заклади, які за це бралися, були не завжди профільні. Крім того, до сьогодні так і не існує єдиних підходів наукових шкіл до визначення змісту підготовки юридичних кадрів. Через це відсутній єдиний стандарт підготовки юриста, до якого повинен входити перелік нормативних дисциплін для підготовки майбутнього юриста та інші вимоги щодо формування професіонала, який культивує принципи верховенства права, прагне до демократії, будує правову державу. Це *мінус*.

У 2005 році Україна приєдналася до Болонської декларації. Це вимусило адаптувати всі сфери суспільного життя до європейських стандартів. Таким чином, з одного боку це *плюс*. Але як саме було реформовано сферу здобуття юридичної освіти, окрім введення кредитно-трансферної системи накопичення балів у ВНЗ, яка сповна так і не прижилася?! Це – очевидний *мінус*.

Рівень вищої освіти «бакалавр» так і сприймається у суспільстві як рівень базової вищої освіти і до сьогодні не дає можливості використовувати здобуті теоретичні і практичні знання на професійній ниві без диплома про наступний рівень вищої освіти. Це *мінус*.

Вища юридична освіта є невід'ємною складовою вищої освіти в Україні і регулюється виключно Законом України «Про вищу освіту». Чи достатньо цього для повноцінного існування?! Це *мінус*.

Ще 14 вересня 2016 року було представлено **проект** Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії [1] (далі – Концепція), проте чи став цей проект чинним документом і чи всі, намічені у Концепції реформаторські зміни, реалізуються?! – **Ні!**

За словами Міністра освіти і науки України Лілії Гриневич у 2016-му році, розробка проекту Концепції збіглася з імплементацією Закону «Про вищу освіту», зокрема, відповідно до цього закону, розробляються нові стандарти для кожної спеціальності у вищій освіті, а ідеї, закладені в проект Концепції, можуть стати рамкою для написання стандарту юридичної освіти [1]. То ж «можуть», але поки що так і *не стали*.

У Концепції зокрема було передбачено введення наскрізної магістратури (замість існуючої двоступеневої моделі «бакалавр-магістр») та єдиного кваліфікаційного екзамену з «Права» для випускників юридичних шкіл, успішне

складання якого після закінчення ВНЗ і проходження процедури добору дасть їм можливість працевлаштуватися за фахом. Поки що цей припис лишається декларативним. Також до сьогодні так і *не сформовано* державної правничої екзаменаційної комісії – незалежного колегіального органа, яка б організувала та проводила цей іспит.

У межах Концепції до виключно юридичних професій відносять лише суддю, адвоката, прокурора, нотаріуса.

Також відповідно до Концепції професійною діяльністю у сфері права, окрім діяльності правничих професій, є проходження державної служби чи служби в органах місцевого самоврядування на посадах керівників та заступників керівників юридичних служб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також на посадах, пов'язаних із представництвом у суді таких органів; проходження державної служби в Міністерстві юстиції України та його територіальних підрозділах із застосуванням стандартів професійної діяльності в сфері права; робота на посадах, пов'язаних із наданням безоплатної правничої допомоги в органах (установах), уповноважених законом на надання такої допомоги; робота на посадах помічника судді, помічника адвоката, помічника прокурора, помічника нотаріуса; робота на посадах керівників юридичних служб в юридичних особах приватного права, а також на посадах, пов'язаних із представництвом у суді таких юридичних осіб; робота на посадах юриста (юрисконсульта) в юридичних особах, основним видом діяльності яких є діяльність у сфері права; науково-викладацька робота (для посад судді Верховного Суду та Конституційного Суду України) [2].

Однак, як бути тим, хто проходить державну службу чи службу в органах місцевого самоврядування не на посадах керівників чи заступників керівників юридичних служб; тим, хто є звичайним юристом, юрисконсультом на підприємстві чи в установі, виконавцем судових рішень, співробітником правоохоронних органів або проводить науково-викладацьку роботу, але не на посадах судді Верховного Суду та Конституційного Суду України, про звичайних юристів, юрисконсультів на підприємствах, виконавців судових рішень, співробітників правоохоронних органів законодавець, чомусь, забув?! – питання лишається відкритим. Найбільше обурення викликає норма, згідно з якою, особи, які на момент набрання чинності Законом займаються діяльністю, визначеною в п.7 розділу VII Проекту Закону про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії вважаються такими, що мають вищу (правничу) юридичну освіту протягом п'яти років з дня набрання ним чинності [3]. *А що далі?* Подальшу долю дипломів відповідних осіб не визначено.

Згідно з Концепцією підготовку правника в Україні повинні здійснювати правничі школи, що перебувають у сфері компетенції МОН (класичні університети, профільні університети) та приватні ВНЗ, що ліцензовані МОН, однак, як показує досвід і фактаж, комерціалізація освіти та можливість одержання прибутків (надприбутків) від надання освітніх послуг у правничій галузі призвела до масового відкриття юридичних факультетів (відділень, інститутів) у ВНЗ, які не є класичними чи принаймні профільними університетами і не мають юридичного спрямування. Тож до всіх бід додається ще й та, що впродовж останнього десятиліття нівелюється поняття «університет» та завдається непоправної шкоди статусу університету в його класичному розумінні.

Концепція також передбачає детальне вивчення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини (далі – Конвенція) як самостійної дисципліни та в межах кожної юридичної дисципліни (кримінального, цивільного права тощо). Очевидно, що потреба у вивченні цієї дисципліни виникла у зв'язку з необхідністю дотримання прав людини в Україні (ст. 3 Конституції України) та з огляду на сумлінне виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань перед Радою Європи. Практика вивчення Конвенції у ВНЗ вже існує.

Автори Концепції наголошують на необхідності зміни методик викладання, пропонують запровадження мережевих технологій, роботи в малих групах з обговоренням практичних аспектів застосування набутих знань під час навчання; розв'язання практичних завдань, вивчення судової практики, складання процесуальних документів тощо. Помітний акцент у Концепції робиться на проходження виробничих і навчальних практик під час навчання, зокрема в судах, прокуратурі, адвокатурі, нотаріаті, в установах та організаціях, які здійснюють діяльність із правозастосування, зокрема, на базі юридичних служб органів місцевого самоврядування, органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, а також в органах (установах), що надають безоплатну правову допомогу. На разі хотілося б відзначити, що саме така практика освітньої діяльності юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна вже давно застосовується [4]. Таким чином, як бачимо, для окремих освітніх установ це не є відвертими реформаторськими кроками.

До проекту Концепції також було внесено вимогу щодо того, що загальний обсяг студентів – «контрактників» та «бюджетників» повинен формуватися 50:50, оскільки лише це (як не дивно – Т.К.) ніби може вплинути на належну якість навчання [1]. *Але яким чином повинен відбуватися цей вплив?*

Отже, на основі Концепції реформування юридичної освіти в Україні було розроблено, і у 2017 р. внесено до Верховної Ради два проекти закону «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» (реєстраційний номер 7147 та 7147-1) (далі – Законопроект). Це *плюс*. Але проект поки що спричинив негативний резонанс й існує до сьогодні виключно як проект. Це *мінус*. Й які компетенції будуть у випускників із прийняттям цього закону, теж не відомо?! Склад цих компетенцій зрештою має диктуватися самими професіями.

Зокрема здобуття ступеня бакалавра за спеціальністю «Право» на основі ступеня молодшого бакалавра за спеціальністю «Право» чи молодшого спеціаліста за спеціальністю «Право» не допускається. Примітно, що, відповідно до законопроекту, навчатися на юриста можна буде лише в межах денної форми навчання. У межах комбінованої форми навчатися зможуть лише ті, хто вже здобув вищу освіту за іншими спеціальностями [5].

Крім того, у законопроекті щодо стандартів юридичної освіти сказано, що майбутній юрист повинен «абстрактно, логічно, критично та творчо мислити», а також генерувати нові ідеї, аналізувати та синтезувати інформацію; вмійти планувати, організувати і контролювати свою діяльність, а також знати і розуміти природу етичних стандартів, у тому числі етичних стандартів правничої професії та здатність діяти на їх основі. Але в документі не прописано, як саме, за допомогою яких вправ чи занять це прищеплять студентам [5]. Разом з тим, ці

загальні компетентності не піддаються об'єктивній оцінці і є виключно суб'єктивними поняттями, то ж якимось чином перевірити їх наявність, рівень чи відповідність певному еталону буде неможливо.

Питання щодо володіння державною мовою традиційно серед стандартів правничої освіти, а також володіння однією з офіційних мов Ради Європи на рівні, що забезпечує можливість усного і письмового її застосування, у тому числі у професійній сфері. *Для чого це всім викладачам, адже професійна діяльність не кожного з них вимагає застосування таких знань на практиці?*

3-поміж інших вимог до викладачів – трудовий договір на 5 років; сумісництво ще максимум у одному ВНЗ; досвід діяльності в правничій професії не менше 5-ти років; викладачі з науковими ступенями та вченими звання обов'язково повинні стажуватися на міжнародному рівні та публікувати не менше однієї статті на рік у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних Scopus та Web of Science [5]. Однак постає питання: *за чий кошти все це має відбуватися?!*

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти № 266 від 29 квітня 2015 року [6] до галузі знань 08 «Право» віднесено тепер дві спеціальності – 081 «Право» і 082 «Міжнародне право». Поняття «право» як галузь знань та спеціальність, як і раніше, змішані. Таке «розчленування» права як галузі знань вносить сум'яття в розуміння змісту професії юриста, одночасно унеможливаючи формування єдиного стандарту юридичної освіти, адже не можна сформулювати бодай приблизний перелік навчальних дисциплін із галузі знань «Право» (належний мінімальний обсяг знань юриста), якщо незрозумілим є зміст самої юридичної професії, а, отже, й мета та завдання навчального процесу в правничій царині.

Підготовка фахівців з міжнародного права має бути орієнтована і спрямована на такі галузі: міжнародного публічного права; міжнародного приватного права; європейського права; порівняльного правознавства. Крім того, юрист-міжнародник повинен здобути глибоку мовну підготовку, що передбачатиме вільне володіння кількома іноземними мовами, оскільки його майбутня професійна діяльність передбачає здійснення правового забезпечення діяльності міжнародних компаній, спільних підприємств в Україні та зовнішньоекономічної діяльності; роботу у міністерствах і відомствах, посольствах і консульствах, представництвах України при міжнародних організаціях; комерційних структурах, які працюють у сфері зовнішньополітичної діяльності; у консалтингових і аудиторських іноземних фірмах тощо. Отже, чи можна вважати такого фахівця юристом, чи це економіст-лінгвіст з правовою підготовкою? То ж, чи є сенс у приєднанні спеціальності «Міжнародне право» до галузі знань «Право» і чи може освітня діяльність зі спеціальності «Міжнародне право» регулюватися всіма концепціями-стандартами-законами, які складають для класичних юристів? – *Питання!*

Сучасне українське розуміння юридичної професії тлумачиться здебільшого в підручниках із юридичної деонтології. Зокрема, типовими є такі підходи: «Юридична діяльність – це вид соціальної діяльності, який здійснюють юристи з використанням юридичних засобів, дотримуючись в установлених законом випадках юридичної форми з метою розв'язання різних юридичних проблем. Існує два основних види юридичної діяльності: кримінальна і цивільна» [7, с. 18]. Така інформація проливає деяке світло у пошуку відповіді на попереднє питання.

Отже, надаючи освітні послуги в галузі права, варто здійснити певні кроки, а саме:

- прийняти окремі закони та інші законодавчі акти, які конкретизують вимоги до тієї чи іншої юридичної професії;
- надавати послуги у сфері юридичної освіти виключно у класичних чи профільних навчальних закладах;
- доступ до професії правника повинен бути регламентованим та жорстко контролюватися;
- необхідно чітко визначити поняття «юридична професія» та його змістове наповнення;
- необхідно чітко практично спрямовувати навчальний процес та формувати навчальні плани відповідно до вимог ринку правничої професії;
- диплом магістра юридичної освіти повинен стати передумовою лише для доступу до посади судді, прокурора, адвоката та нотаріуса, для решти – достатньо більш низького академічного ступеня.;
- необхідно повернути професії якісний показник «елітності», оскільки юридичну роботу не можна виконувати масово, це можуть робити лише втасмичені, уповноважені особи, які володіють відповідними знаннями та навичками.

Однак очевидно, що поки не буде сформовано концепцію моделі юридичної освіти, жодні перетворення чи реформи не матимуть сенсу й не принесуть позитивного ефекту.

То що ж слід вважати вищою юридичною освітою в Україні сьогодні?!

ЛІТЕРАТУРА

1. Проект Концепції вдосконалення юридичної освіти представлено суспільству [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249321194>.
2. Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uba.ua/documents/2016%20-%2009%20-%2014%20-%20Education%20Concept.pdf>.
3. Проект Закону про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії № 7147 від 28.09.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613.
4. Концепція реформи юридичної освіти пропонує впровадити «наскрізну» магістерку для правників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainepravo.com/news/ukraine/kontsepts-ya-reformi-yuridichno-osv-ti-proponu-vprovaditi-naskr-znu-mag-sterku-dlya-pravnik-v-/>.
5. Пашковська Т. Юридична освіта по-новому, або багато галасу з нічого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/actual/yuridichna-osvita-ponovomu-abo-bagato-galasu-z-nichogo.html>.